

Türk Devleti'nde Akıl: Kutadgu Bilig ve Babürnâme

Turkish State Mind: Kutadgu Bilig and Baburnamah

Bilal KOÇ*

Öz

Bu deneme ile XI. Yüzyılda yazılmış olan Kutadgu Bilig adlı eserdeki idealize edilmiş malumatlar içerisinde yer alan "hükümdarlık" müessesesinin işleyişi "akıl" muvacehesinde ele alınarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Söz konusu bu değerlendirme mezkûr eseri referans noktası kabul ederek ve buradaki Türk devlet aklına dair çıkarımların Babürnâme ve Babür Şah üzerinden okunması ve değerlendirilmesi amacına matuf bir çalışma olmuştur. Bu deneme ile Yusuf Hâcib tarafından tarif ve tavsif edilen bey ve akıl kavramları göz önünde bulundurularak Babür Şah'ın siyasî, idarî ve askerî faaliyetlerde ne gibi ve nasıl bir tavır takındığı okunmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Kutadgu Bilig, Babürnâme, Babür, Akıl

Abstract

With this test XI. Data have been idealized in the work which was written by century within Kutadgu Bilig "eigning" functioning of the institution of an "intelligent" by taking consideration of future consideration were made. Work of aforementioned reference point in question by accepting this assessment and to make inferences about the minds of the Turkish state Baburnamah here and pave the purpose of a study and evaluation of Babur Shah has been read through. With this test, as described by Yusuf Has Hâcib

* Arř. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bilalkoc@gazi.edu.tr

bey and mind concepts, and described by considering the Babür Shah's political, administrative and military activities.

Key Words: *Türk, Kutadgu Bilig, Baburnamah, Babur, Mind,*

Giriş

Akil tarihini yeniden yazdı. Bil o feth-i Babür Bahadırıdır.¹

Babür Şah

Tarihi anlamak varlığı manalandırmaktır. Bugün tarihin ilgi alanlarından biri de metinlerde gün yüzüne çıkan ya da satır aralarında keşfedilmeyi bekleyen anlam dünyalarının tetkikidir. Devlet denen mefhumu dair mana dünyasında bu cümleden fevkalade önem taşır. “*Gerçeği arayan ve olgunluğa erişmeyi arzu edenlerce, tarihleri ve haberleri dinlemenin sayısız yararları vardır. Eskilere ait güzel sözler söylemeye çalışmak, o anda onun güzel çehresini gözler önüne getirir. Eskilerin övgüye değer hallerinin etraflıca incelenmesinden hikmet kazanılır; onların beğenilen huylarının araştırılmasından öğütler alınır. Bir şeyi bulup çıkarmak insanın canına can katar. Akıl, bilgisizlik karşısında kendini gösterince insan son derece sevinir.*”² Tacü’s-Selmânî’nin sebep-i telif kısmındaki bu pasaj, bu deneme ile hedeflediğimizi muhtevi olduğundan onunla başlamayı muvafık gördük. Çünkü hikmetli sözleri muhtevi Kutadgu Bilig ile kendisinde o hikmetlerin emarelerini aradığımız Babür Şah’ın Babürnâmesi bu ortak pasajda birleşmektedirler. Bizi bu denemeye çeken şey ise J. Tosh’un ifadesiyle; “*saiklerin yelpazesi ve ilgilerin çeşitliliğinin genişliği ve tarihin bütün bunların hepsini kucaklamasıdır.*”³ İşte tarihî metinlerdeki o saikler yelpazesinden alakamıza düşen devlet aklına dair konuşmalar, ki neticesinde ortaya çıkan mahsuller akla dair bu bahsimizi teşkil etmiştir.

Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan ve çağı itibariyle oldukça ileri bir anlayışın mahsulü olan Kutadgu Bilig, Türk-İslâm coğrafyasının en güzide eserlerinden birisidir. Eser, müellifi tarafından 1069 yılında Karahanlı Hükümdarlarından Tabgaç Kara Buğra Han’ın huzurunda okunmuştur.⁴ Bu çalışma vesilesiyle biz de onun değer hükümleri üzerinden

¹ Babür, *Babürnâme*, çev. Reşit Rahmeti Arat, yay. haz. Çetin Şan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 231.

² Tacü’s-Selmânî, *Tarihname*, çev. İsmail Aka, T.T.K., Ankara, 1988, s. 9.

³ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 31.

⁴ Sadri Maksudi Arsal, “Kutadgu Bilig”, *İ.Ü., Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (ayrı basım), İstanbul, 1947, s. 657-58.

ideal hükümdarın aklının faal hükümdarın aklına tezahürünü okumaya çalışacağız. Çünkü “*Kutadgu Bilig, medeni bir Türk muhitindeki asırlardan beri toplanmış ahlak, siyaset ve hukuka dair fikirlerin bir hülâsası, 11. asırdaki Türk kültürünün bir abidesidir.*”⁵

Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig’in Önsöz kısmında müellifin bu eserinin sadece Türk dil ve edebiyatına münhasır görülmemesini; aynı zamanda bu eserin Türk içtimaiyatı, tarihi ve umumiyetle kültür tarihi ile uğraşanlara bakan yönüyle kendi sahalarını aydınlatacak birçok parıltılar bulacaklarını ifade etmektedir.⁶ İşte bu deneme ile mezkûr eserdeki ideal hükümdarın teorik aklının tezahürleri, Babürnâme’ye bakan yönüyle Babür Şah üzerinden okunacaktır.

Bu cümleden olarak Babürnâme hakkında bilgi vermek icap ederse; eser, Babürlüler Devleti’nin banisi olan Babür Şah’ın her türlü faaliyetini anlattığı, müdahil olduğu kültür ve medeniyet dairesi bakımından türünün ilk örneği olan, on küsur yıllık kısmı hariç tutulursa, 1494-1530 yılları arasını kapsayan bir eserdir. Babür Şah’ın mezkûr eseri, “Vakıat-ı Babürî, Tüzük-i Babürî, Hatrat” olarak bilinmektedir. Babürnâme, Orta Asya’nın, Afganistan’ın ve Hindistan’ın tarihinin özet bilgilerini muhtevî bir eserdir. Eser, kısacası bir günlük, bir hatıra, bir siyasî ve sosyal tarih, bitkilerden, hayvanlara varıncaya kadar tabiatın tüm güzelliklerinin anlatılmaya çalışıldığı bir coğrafya kitabı ve hepsinden öte romantik bir maceracının portresidir.⁷

Neden Kutadgu Bilig’deki bilgilerin Babür Şah üzerinden okunmaya çalışıldığına gelindiğinde ise, Babür Şah’ın ifadeleri, tespitleri, değerlendirmeleri, tenkitleri, riyaseti, kumandanlığı, öngörülleri, tecrübeleri, açık sözlülüğü vs. hususiyetleri onun, akli kılavuz edindiğini göstermektedir. Bu itibarla bu deneme vesilesiyle hususiyetlerini bazen idealize ederek de olsa anlattığı hükümdarın her faaliyetinin temelini “aklı” koyan Yusuf Has Hâcib’in Kutadgu Bilig’inin kılavuzluğu ve referansları nezaretinde Babür Şah’ın akli ve dönemi Babürnâme’ye olan tezahürüne göre okunmaya çalışılacaktır.

⁵ Arsal, a.g.m., s. 663.

⁶ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, T.T.K., Ankara, 2003, s. VIII.

⁷ A. R. Khan, “Matrix of Autobiography: Some Observations on Babur’s Memoirs”, *Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyum Bildirileri (Symposium on Turco-Indian Relations)*, T.T.K., Ankara, 2006, s. 83; Mesut Şen, “Babür’ün Mektupları”, *Mehmet Akalın Armağanı*, M.Ü. F.E.F. Türklük Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1997, S. 8, s. 399; Babür Şah’ın kişiliğine ve kişisel özelliklerine dair tafsilatlı malumat için bkz. Ishwari Prasad-M.A., D.Litt., *The Mughal Empire*, Chugh Publications, Allahabad, 1974, s. 130-143; Babür Şah’ın karakter özellikleri için ayrıca bkz. William-ESQ. Erskine, *History of India under The Two First Sovereigns of The House of Taimur, Baber, Humayun*, Idarah-ı Adabiyat-ı Delli, Delhi, 2009, s. 519-31.

Kutadgu Bilig, akıl denilen o dengeyi yaratılışa, evrene, mushafa, mushafın indirildiği Peygambere, Yaradanın yaratılana bahsettiği en özel şey olmak bakımından görür. Aklın, kozmosun esasına ne gibi tesirler icra ettiğini net ifadelerle ortaya koyar. Yusuf Has Hâcib'de işte bu nokta-i nazardan mezkûr eserinin *dört temel dayanağından*⁸ biri olarak zikrettiği akıllı, tarif ve tavsif ederek, şahısların, müesseselerin ve icra makamını işgal edenlerin kılavuzu haline getirerek, onların beslenmeleri gereken yer olarak müşahhaslaştırır. Has Hâcib akıllı *“hareketi doğru ve itibarı büyük olan, daima sağdan hareket eden, hiç solu olmayan, doğru ve dürüst olan, hiç hilesi olmayan, makul tavır ve hareketlere sahip olan, aylar ve yıllar geçse dahi, gidişi aynı doğru yoldan taşmayan, hareketinin esası doğruluk üzerine tesis edilen, akim hareketi ihtiyar, fakat kendisi genç olan, küçüklüğü sevimli, ihtiyarlığı sakın, kendisi halim, alçak gönüllü ve çok faydalı olan şey”*⁹ olarak tarif eder.

Has Hâcib, bey kavramını ise akılla bağlantılı olarak şu şekilde tarif eder: *“Bilig kelimesinden gelen ve bilgisi ile temayüz eden, beylik işini bilen, kanun ve nizamın, örf ve adetin mahreci olan, doğarken beylikle doğan, görerek öğrenen, işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilen, Allah'ın, işi ile mütenasip akıl ve gönül verdiği, asil soydan gelen, cesur, kahraman ve kuvvetli ve pek yürekli olan, bilgili ve akıllı olan ve bütün iyiliklerde hissese olan ve ona asil vasfını kazandıran aklın kıymetini bilen, cömert ve yumuşak huylu olan, bilgi ile halka baş olan ve akıl ile memleket ve halkın işini gören, binlerce fazilete sahip olan, mukaddesiyeti itibariyle temizlik isteyen, özü ve sözü doğru olan, tabiatı güzide olan, cömert, gözü tok ve gönlü bol olan, hayâ sahibi, yumuşak huylu ve asil tabiatlı olan, kendisinden sonra iyi bir hanedan yetişen, bir işe başlarken, bilgi ile başlayan ve akıl ile sona erdiren, ihtiyatlı olan, memleketine olan tecavüzü akıl, bilgi ve fikirle karşılayan, memleket ve kanunları bilgi ile ele alan ve bütün işleri akıl ile gören kimsedir.”*¹⁰

Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig, bu deneme vesilesiyle burada okuyucusuyla onun ululuk vasfı yüklediği akıl üzerinden konuşacak ve burada bu akıl, sadece hükümdarlık müessesesi üzerinden ele alınacaktır. Müellif ve mezkûr eseri, Türk aklının mütalaasını ve yorumlanmasını muhtevi ve onlara tabii olmak bakımından bize pek çok şey söylerler. Kutadgu Bilig, müdahil olduğu medeniyet ve kültür dairesinin

⁸“Bunlardan biri-adalet olup, doğruluk üzerinedir; ikincisi-devlet olup, saadet ve ikbal demektir. Üçüncüsü-akıl olup, ululuk ifade eder; dördüncüsü ise-kanaat ve afiyettir.”, Yusuf Has Hâcib, a.g.e., s. 7.

⁹ Yusuf Has Hâcib, a.g.e., s. 141-42.

¹⁰ Yusuf Has Hâcib, a.g.e., s. 147-151, 183, 193, 195, 200-201.

müesseselerinin alt yapısını oluşturmak ve onların çözümlemelerini sunmak bakımından da mühimdir. Bu itibarla onun bu muhkem alt yapısı, kendisinden yaklaşık dört buçuk asır sonra zuhur edecek olan bir Türk hükümdarını ve asabiyyesini çözümleme noktasında kaynaklık edecektir. İşte bu yapı ki, Reşit Rahmeti Arat'ın parıltılar cümlesinden bizim de bu çalışmamıza kaynaklık ve referans teşkil etmiştir. Bu vesileyle burada, Kutadgu Bilig'in kılavuzluğunda Babür Şah'ın akli, faaliyetleri Babürnâme'ye bakan yönüyle incelenecektir.

İnceleme sadedinde bulunulan Kutadgu Bilig, sorumluluğunu müdrük liderin aklını teferruatıyla ele alıp, en ince noktalarına kadar tarif ve nasıllı da kendince tebarüz ettirir. En başta mezkûr müesseseyi, insana göreligine göre ele alır ve bunu yaparken de akıl kavramını hep merkeze koyar ve onu bilgi ve anlayış ile muttasıf olarak merkezileştirir ve ona büyük bir kıymet atfetmeye çalışır.¹¹ Onun atfettiği bu kıymet, fiiliyatta Babürnâme'de ziyadesiyle bir eylemsel karşılık bulur ki, bu eylemsel karşılık işte aklın çıktılarıdır.

Yine bu deneme vasıtasıyla aklın eylemsel çıktıları Babürnâme ışığında ele alınıp değerlendirilecektir. Babür Şah, faaliyetleri münasebetiyle o kadar çok akla, bilgiye ve anlayışa dair bahislere yer verir ki, bunlar onun hükümdar aklının işlerliğini, işletilebilirliğini, etkileyebilirliğini, etkilenebilirliğini ve bunlardan da önemlisi nasıl kullandığına dairi gösterir. İşte onun bu hasletlerine dairi öğrenebileceğimiz -kendi eseri dışında ilk müracaat edeceğimiz- kaynaklardan birisi olan Tarih-i Reşidî'nin müellifi Mirza Haydar Duğlat, “*bu şehzade oldukça faziletli ve iyi hasletleri olan biriydi daha önemlisi âlicenaptı.*”¹² şeklinde kayıt düşer.

Yusuf Has Hâcib, insanoğlunun değerinin mahrecine dairi izah ederken, fazilet, bilgi, akıl ve anlayış kavramlarına atıfta bulunur ve bu kavramların kendi içerisindeki bütüncül yapısını hükümdarlık kavramı muvacehesinde ortaya koyar. O, yerküre ve halk üzerinde tahakküm inşa edebilmek için anlayış, akıl ve cesaret kavramları üzerinde durur. Aslında Yusuf Has Hâcib'in bu tespitleri, Türk-İslâm hükümdarlarının faaliyetlerinin yapı taşı tesis eden üçleme olmak bakımından da önemlidirler. Yusuf Has Hâcib, akıl ve bilgi gibi kavramlar üzerinde o denli durur ki, onların insana göreligini ifade eder. Onları meşale ve ışığa teşbih ederek, itibar elde etme noktasındaki rollerine atıfta bulunur. O, sahib-i akli, asil insan olarak, bilgiyi ise beyliğe yaraşır vasıf olarak telakki eder.¹³

¹¹ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 22.

¹² Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 344.

¹³ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 32.

Yusuf Has Hâcib, yine aklın niçin öğüldüğüne dairi de pek çok faziletin ve alkışlanan işlerin akıl ile yapılmasına bağlar. Aklın faydasının çokluğuna atıfta bulunurken bilgiyi insan için aziz olarak görür.¹⁴ Bu minval üzere O, bizi bu kavramların alt yapısını anlamaya sevk etmektedir. Has Hâcib, ideal hükümdarın aklına daire devamla onun akıllı kimseleri maiyetine almasının ve bilgili kimseleri de yükseltmesinin mecburiyeti üzerinde durur.

Bu cümleden olarak Babür Şah'ın karşı karşıya kaldığı bütün zorlukları aşmasını sağlayan ve onu Mâverâünnehir'den önce Kâbil'e sonra Hindistan'a sevk eden husus, maiyetinde kendisine inanan, itimat eden, onun tabiriyle bütün mihnetleri göze alıp gelenlerin mevcudiyeti ve iş bilir kimseler olarak telakki ettiği yakın adamlarıydı.

Has Hâcib'in ideal olarak tarif ettiği hükümdar aklını faal olarak Babür Şah üzerinden okumaya çalıştığımızda, Babür Şah'ın 1494'te tahta cülûsundan başlayarak, 1529'da hastalanıp yatağa düştüğü ana kadar naklettiği hadiselerden devşirebildiğimiz kadarıyla onun hükümdarlığının çok farklı veçhelerle temayüz ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu veçheleri onun Babürnâme'ye yansıttığı şekliyle, hadiseler karşısında takındığı tutumla, eş güdümlü olarak inceleyeceğiz.

Babür Şah; bir lider olarak zihni alt yapısında mütekâbiliyet yer alan, öngörülere sahip olan, istişareye ehemmiyet kesbeden, tedbirli bir lider olarak durum tespiti yapabilen ve içinde bulunulan anı okuyabilme yeteneğine sahip, mesuliyetinin farkında olan, her ne olursa olsun sabır ve itidalini koruyan, tahammül etmesini bilen, vakıaları mülahaza ederek akli kılavuz edinen ve işini zamanında yapan ve uygun zamanı kollayarak konjonktürel gelişmeler kaynaklı fırsatları değerlendiren, iltimasa yer vermeyen ve herkese hakkıyla riayet eden, mükâfatlandırmayı bildiği kadar cezalandırmasını da bilen, mutabakatlarına sonuna değin mutabık kalan, tevazu sahibi mütevazı bir lider olarak fedakârlık, cömertlik, hüsn-i zan, ılımlılık gibi insanî erdemlerin, şahsında karar bulduğu bir Türk-İslâm hükümdarı olmuştur.

İşte burada tespit edebildiğimiz bu özelliklerinden yola çıkarak, XVI. Yüzyıl Türk çağının Osmanlı Devleti ve Safevî Devleti ile beraber *üçüncü büyük gücünü*¹⁵ temsil eden Babürlüler Devleti'nin kurucusu Babür Şah'ın aklında, zihin dünyasında bu kavramlar hangi vakıalar münasebetiyle müşahhaslaşmıştır? Sualinden hareketle onun aklına vasfiyet kazandıran bu

¹⁴ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁵ Shafik Ghorbal, "Ideas and Movements in Islamic History", *Islam The Straight Path*, edit. Kenneth W. Morgan, The Ronald Press Company, New York, 1958, s. 75; Carter V. Findley, *Dünya Tarihinde Türkler*, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 150.

hususları Babür Şah'ın siyasî aklı, idarî aklı, askerî aklı alt başlıkları halinde inceleyeceğiz.

a) Siyasî Aklı

Bu alt başlık içerisinde Babür Şah'ın siyasî bir lider olarak karşı karşıya kaldığı vakıalar karşısında nasıl ve ne gibi tutumlar takip ederek onları hall ü fasl edebilmişlerin cevabını bulmaya çalışacağız. Babür Şah, 1494'te 11 yaşında babası Ömer Şeyh Mirza'nın vefatını müteakiben onun varisi olması hasebiyle Fergana tahtına cülus eylemiştir. Denememize konu olan Babürnâmesi de onun Fergana tahtına cülusu ile başlar. Babür Şah, Köprülü'nün ifadesi ile pek çok kabiliyeti şahsında toplamış birisidir. Karşılaştığı tüm hadiseler, onun siyasî aklını ve kabiliyetini inkişaf ettiren gelişmeler olmuşlardır.¹⁶

Babür Şah'ın siyasî faaliyetlerine bakıldığı zaman onun hem dâhili hem de harici siyasetinde fevkalade önemi haiz vakıalarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. O, en başta yakın akrabaları olan amcası Sultan Ahmed Mirza galesi ve sonra dayısı Sultan Mahmud Han galesi ile daha sonra da Ebu Bekir Duğlat Kaşgari galesi ile uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır.¹⁷ O, bu vakıaları geçiş döneminin hadiseleri olarak görerek, uzlaşmayı temel alarak ve gerekirse mücadele ederek ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Haricî siyasetini şekillendiren en büyük siyasî muhatapı ise Özbekler ve onların hanı olan Muhammed Şiban Han olmuştur.¹⁸

Babür Şah'ın siyasî aklı, ona dair anlamak ve okumak adına mühim bir merhaledir. Has Hâcib'in ifadesiyle o, sözünü akıl ile söyleyip, bilgi ile süsleyen birisi olmuştur.¹⁹ Amcası Sultan Ahmed Mirza'ya gönderdiği elçi vasıtasıyla “*Endican'a nasıl olsa adamlarından birisini tayin edecektir. Ben onun hem adamı hem de evladım*”²⁰ diyerek siyasî aklını kullanmış ve konjonktürel durumu göz önünde bulundurarak uzlaşmayı temel almaya çalışmıştır.

¹⁶ Fuad Köprülü, “Babür”, *İ. A.*, M.E.B., İstanbul, 1961, C. II, s. 183.

¹⁷ Babür, *a.g.e.*, s. 150-51.

¹⁸ Fernand Grenard, *Babur*, çev. Orhan Yüksel, M.E.B., İstanbul, 1971, s. 13; Bu siyasî muhatap, ki Babür Şah'ın amansız bir düşmanı olmuş ve Osmanlı-Özbek ittifakı Babür Şah'ın Orta Asya'daki amaçlarının tahakkuk etmesine engel olmuştur. Bundan dolayıdır ki Osmanlı-Babürlü münasebetleri Babürlü Devleti'nin kuruluş evresinde gerçekleşmemiştir., Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations (A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Otoman Empire, 1556-1748)*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi, 2009, s. 37; Kishori Saran Lal, *Twilight of the Sultanate*, Asia Publishing House, London, 1963, s. 218; M.R.A.S., Henry George Kene, *The Turks in India*, Idarah-ı Adabiyat Delli, Delhi, 2009, s. 27-28.

¹⁹ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 84.

²⁰ Babür, *a.g.e.*, s. 150.

Babür Şah'ın siyasî faaliyetleri incelendiğinde, bunu, onun siyasî faaliyetlerinin karar bulduğu coğrafyalar olan, Fergana, Kâbil ve Hindistan olarak, alt başlıklara tefrik edip, incelemek ve değerlendirmek gerekir. Çünkü değişen mekânlar, onun siyaset aklının değişmesine, dönüşmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. Kızı Gülbeden Babür Şah'ın Fergana döneminde takip ede geldiği siyasete dair naklettiği malumatta, onun siyasî aklını anlamamıza yardımcı olmuştur. Şöyle ki “*tam on bir sene Mâverâünnehir ülkesinde Çağataî, Timurî ve Özbek sultanlarıyla mütemadiyen cenk ve cidalde bulundular. Kalem dili bu çarpışmaların sayısı ve beyanı hususunda aciz ve kasırdır. Bizim hazretimizin cihangirlik uğrunda maruz kaldığı mihnet ve tehlikelere pek az kimseler maruz kalmışlardır. Ol hazretin muharebeler ve tehlikeler anında gösterdiği cesaret, erlik ve tahammül pek ender olarak bir padişahın nakledilmiştir. Kılıcının darbesiyle üç defa Semerkand'ı fethettiler. Birinci defasında Hazreti Padişah babam on iki, ikinci seferinde on dokuz ve üçüncüsünde yirmi iki yaşında idiler.*”²¹ Bu itibarla biz Babür Şah'ın siyasî hayatının ilk devresi içerisinde, atası Timur'dan dolayı, anlamı ve sembolik bir konumu olan Semerkand'ı zapt etme adına teşebbüsler içerisinde olduğunu görüyoruz. Bu cümleden olarak Babür Şah'ın halefleri arasında da bu, Semerkand hayalinin yer aldığını biliyoruz. Bu itibarla da Babür Şah'ı, gelenekleri tesis eden birisi olarak görmek gerekir.²² Babür Şah'ın, 1507 yılından sonra kendisine “*padişah*” denilmesini istemesi onun siyasî aklının tekâmülü adına önemlidir. Çünkü bu sadece bir unvan değişikliği değildi. Bunu aynı zamanda bir siyasî teşekküle riyaset eden hükümdarın, Şah İsmail ve Muhammed Şiban Han gibi muhataplarının nezdinde kendisini ne gördüğünün ve ne görülmek istendiğinin de anlamlı bir neticesi olarak düşünmek gerekir.²³ Kâbil dönemi siyasî faaliyetlerine bakıldığı zaman, Roux'un ifadesiyle Kâbil, onun dehasına denk olmadığı gibi büyük hedeflere mazhar olabilecek mevkide de değildi.²⁴ Hindistan ise, onun siyasî aklını şekillendiren, siyasî literatürüne ittifakı, elçi teati etmeyi, konjonktürü doğru okuyabilmeyi vs. özellikleri katmıştır.²⁵

Yine Babür Şah'ın siyasî aklının bir başka veçhesini oluşturan tedbir hususuna geldiği vakit, tedbiri elden bırakmadığı görülür. Babür Şah,

²¹ Gülbeden, *Hümayûnname*, çev. AbdürrabYelgar, T.T.K. Yayını, Ankara, 1987, s. 117.

²² Harold Lamb, “Babür'ün Bir Hususiyeti”, *Türkistan Sesi*, Ankara, 1956, S. 5, s. 5-6.

²³ Douglas E. Streusand, *The Formation of the Mughal Empire*, Oxford University Press, Delhi, 1989, s. 36; U. N. Day, *The Mughal Government A.D. 1556-1707*, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1970, s. 6.

²⁴ Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi Babür*, çev. Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 117.

²⁵ Roux, *a.g.e.*, s. 118.

1497'de Semerkand muhasarasına çıktığı vakit, Endican ve Ahsi'de geri tedbirlerini almayı ihmal etmemiştir. Lakin cesaretsiz komutanlarından ötürü Endican'ı kaybetmek durumunda kalmıştır. Böylece o, hem Endican'ı hem de Semerkand'ı kaybetmiştir. Sorumluluğunu müdrük bir lider olarak içinde bulunduğu durumu tespit ve tayin ettikten sonra ne ya da neler yapılacağını tespit ederek yeniden Endican'ı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Onun siyasî aklının nişanesi olmak bakımından yine tedbir hususuna dair hatıratında naklettiği malumat vesilesiyle onun emin zamanlarda dahi kıyafetlerini çıkarmadan yattığı görülmektedir.²⁶ Bu nakil, bir beyin veya hükümdarın veyahut da bir kumandanın hazır kıta veya teyakkuz halini hatırlatmaktadır ki, bu vasıf beyliğin şanından olan hususlardandı.

Bu vesileyle, Babür Şah'ın siyasî aklına vasfiyet kazandıran hususlardan biri olan azim ve dirayeti görüyoruz ki, Babür Şah, Endican'ı ve Semerkand'ı ele geçirmek için mütekabiliyet kuralına işlerlik kazandırarak Sultan Mahmud Han ile uzlaşmaya çalışmıştır. Babür Şah, *“mademki saltanat davası ve mülk edinmek amacı vardı, bir iki defa iş yürümedi diyerek bundan vazgeçip karşıdan bakmak olmazdı”*²⁷ diyerek azmini ve dirayetini ortaya koyduğu gibi, dayısı Sultan Mahmud Han ile durumu istişare ederek içinde bulunduğu durumu hangi koşul ve şartlar dâhilinde okuduğunu, hallinin nasıl ve ne ile mümkün olacağını göstermiştir. Dolayısıyla o, siyasî aklını, azim, dirayet, istişare, mütekabiliyet, durumu tespit ve okuyabilme, konjonktürel gelişmeleri de nazar-ı itibara alarak çözmeye çalışan bir lider olmuştur. Babür Şah, Vekâyiinde de görüleceği üzere her adımında maiyetinde bulunan beylerle istişareye teşebbüs etmiş ve onların oyunu alarak hareket eden bir lider olmuştur.²⁸

Bu itibarla Has Hâcib'in naklettiği üzere insanın hayatta öğrenerek elde edemeyeceği tek şey olan akıl, insanın hamurunda olan şeydi. Çünkü Allah, onu insanın hamuruna katmıştı.²⁹ Dolayısıyla Babür Şah'ın hamurunda da akıl, ziyadesiyle yer almaktaydı. Bu itibarlardır ki, doğduğu yerden binlerce kilometre ötede asırlarca ayakta kalacak olan bir asabiyyeye riyaset etmeye muvaffak olabilmıştır. Bu muvaffakiyetini zihnî alt yapı olarak beslediği Gazneli Sultan Mahmud ve Gur Sultanı Şehabeddin Gurî ve Timurlenk'e atfederek kendi referansını onlara bağlamaktadır.

Babür Şah'ın siyasî aklının tezahürü olan vasıflardan biri de onun zamana, uygun zamana, işi sıcağı sıcağına halletme esasına dayanan

²⁶ Babür, *a.g.e.*, s. 256.

²⁷ Babür, *a.g.e.*, s. 198.

²⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, T.T.K., Ankara, 1987, C. II, s. 29.

²⁹ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 129-30, 39.

siyasetidir ki, bu vasıf, onun hatıratında ziyadesiyle üzerinde durduğu hususlardandır. Bu, Muhammed Şiban Han'a karşı dayısı Moğol Han'ı Sultan Mahmud Han ile siyasî münasebet tesis etme teşebbüsü neticesinde zuhur eden bir vasıftır. Babür Şah, Şiban Han'a karşı dayısına şu tespitle bulunmuştur. *"Bunun zararı Türk'e ve Moğul'a eşit orandadır. Henüz halkın üzerinde tamamen zorbalık kurmadan ve çok büyümeden onun icabına bakmak gerekir."*³⁰ ifadelerini muhtevası bir telkin ve arzda bulunmuştur. O, içinde bulunulan anı ve harekete geçmek için yapılması elzem olan vaziyeti de şöyle nakleder:

*"Elinden gelirse ateşi bugün söndür,
Çünkü ateş büyürse dünyayı yakar,
Bir ok ile düşmanı muhlamak mümkünken,
Onu yayını germeye bırakma."*³¹

Siyasî akıl faslında burada izaha muhtaç hususlardan birisi de, Babür Şah'ın hâkimiyet telakkisine dair, zihin dünyasında nasıl ve ne gibi bir tezahürün oluştuğu mevzuudur. Kendisinin de Babürnâme'de naklettiği şekliyle tek otorite olmak ve tek başlıktan yana olduğunu görüyoruz. Bu noktada onun *"on derviş bir kilimde uyur, fakat iki padişah bir iklimi sığamaz"*³² anlayışında olduğuna müşahit oluruz. Kaldı ki kendisinin kardeşi Cihangir Mirza ile olan mülk, saltanat ve toprak davası da bunun içindi.

Babür Şah'ın kendi riyaset ettiği hanedanı üzerinde takip ettiği özel iç ve dış siyaseti yanında bir de Timuroğulları arasında ve onları hesaba katarak tasarladığı ve savunucusu olduğu bir ideal ve siyaset vardı. Bu itibarla onun bu siyasetini, büyük düşünen ve büyük anlamlar yüklediği Semerkand ve Timur ortak paydasında anlamak ve okumak gerekir. Bu minval üzere Babür Şah, Muhammed Şiban Han'a karşı Sultan Hüseyin Mirza'dan gelen müttefiklik teklifine icabeti dolayısıyla özel bir kayıt sunar. Bu kayıt onun siyaset aklının ne kadar derin şekillendirildiğinin emaresidir. *"Sultan Hüseyin Mirza gibi Timur Bey'in yerine geçmiş bir padişah, Şiban Han gibi bir düşmanın üzerine yürümek niyetinde bulunduğu herkes ayakla giderse bizim başla gitmemiz, onlar sopayla giderse bizim taşla gitmemiz gerekirdi."*³³ diyerek telakkisini ortaya koyar.

³⁰ Babür, a.g.e., s. 249.

³¹ Babür, a.g.e., s. 249; yine bu minval üzere Babürnâme'de yer alan kayıtlardan birinde *"iş kapiya geldiğinde gayret ve ihtimam da kusur etmemelidir, sonra pişmanlık fayda vermez."*, Babür, a.g.e., s. 259. Babür bu ifadelerini "tecrübe" denilen şeyin ta kendisi olarak kaydeder. Tecrübeye ve tecrübeliye olan hayranlığını şu kaydıyla müşahhaslaştırır. *"Gencin aynada gördüğünü, ihtiyar pişmiş tuğlada görür."*, Babür, a.g.e., s. 401.

³² Babür, a.g.e., s. 276.

³³ Babür, a.g.e., s. 331.

Siyasî akıl faslını Babür Şah'ın mutabakatlarında takındığı ve sonuna değin onlara mutabık kaldığı hususunu işleyerek sonlandıralım. Babür Şah, gerek siyasî muhatapları ve gerekse maiyetindekilerle müzakereleri neticesinde ortaya çıkan mutabakatlara uymuştur. Bunu, dayılarına rağmen kendisine müttefiklik teklifinde bulunanlara karşı olan tavrı göstermektedir.³⁴ Yine onun zihnî alt yapısını besleyen ve siyasî aklına dair bahse emsal teşkil etmesi bakımından -“*hilekârlık bizim adet ve usulümüz değildi. Bilhassa arada bir ahd yapılırsa, ahdi bozmak nasıl olur*”³⁵- mühim olan kaydı, bir kültürün ve medeniyetin telakkisine, anlayışına, bilgisine, aklına ve kanaatine müdrik, kabiliyetli ve kapasite sahibi bir hükümdarın meylini müşahhas kılmaktadır. Siyasî akıl faslı içerisinde arz etmiş olduğumuz bütün vasıflar, onun siyaset aklının vüsat kazanmasını sağlayan hususlar olmuşlardır.

Babür Şah, atalarından beslendiği gibi kendisi de beslenen, referans addedilen rafine bir insan olmuştur. Mülazemeti layıkıyla yerine getirenin itibara layık olduğunu, siyasî makamı işgal edenlerin kabiliyetini ve salahiyetini ön plana çıkaran, devlete layık hal ve ahval içerisinde olmaya önem atfeden bir siyasî aklın taşıyıcısı olan Babür Şah, bu yönüyle tarihte anlamlı ve özel bir yer edinmiştir. Çünkü o, telakkisiyle çağının ötesinde bir hükümdar olmuştur. Dünyadaki amacı muhtevi olan ifadeleri siyasî akıl itibariyle kendisiyle müftehir ve müstefid olunan kimse olmuştur. “*Bu dünyada amaç, insanın yaptığı işlerinin kalmasıysa, akli olan bir adam, kendisinden sonra kötü diyecekleri hareketi niçin yapsın; şuuru olan bir adam, yaptıktan sonra iyi diyecekleri bir işe niçin özen göstermesin.*”³⁶ Kendisine teşrifat mucibince yapılması lazım gelen törenleri icra etmeyenleri akla ve mantığa muvafık beyanlarla muhatabına tebliğ ettiren bir hükümdarın siyaset aklı, bu manada önemli ve irdelenmeye değer görüldüğü için burada olabildiğince izah edilmeye çalışılmıştır.

Yine burada kendisinden sonrası devlet bünyesindeki siyasî istikrarın sürmesi adına devlet erkânını huzuruna çağırıp oğlu Hümâyûn'u veliaht tayin etmesi, istikrara ve kendisinden sonrasına dairi düşünebilen bir siyasî aklın ürünü idi. Vekâyiinde o bu durumu şöylece nakleder: “*Devletin ileri gelenlerini ve memleket erkânını çağırıp, biat ellerini Hümâyûn'un ellerine verip onu yerime ve veliahtlığa tayin ettim, tahtı ona teslim ettim. Hoca Halife, Kanber Ali Bey, Terdi Bey, Hindu Bey [Kuçın] ve bu kararda hazır bulunan diğer kimselerin hepsi de kabul edip bağlandılar.*”³⁷

³⁴ Babür, *a.g.e.*, s. 257.

³⁵ Babür, *a.g.e.*, s. 260.

³⁶ Babür, *a.g.e.*, s. 359.

³⁷ Babür, *a.g.e.*, s. 616; Konukçu, “Babürlüler Hindistan'daki Temürlüler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 748.

b) İdarî Aklı

*Memleketler alma ve idarede bazı işler zahirde makul ve doğru görünür; fakat karar üzerine yüz bin mülahaza lazımdır.*³⁸

Babür Şah

İdarî akıl alt başlığı içerisinde de Babür Şah'ın idarenin başındaki yönetici olarak hangi vasıflara sahip olduğu tespit edilerek ortaya konulacaktır. Onun haiz olduğu vasıflar, dönemsel vakıalar münasebetiyle müşahhaslaştırılacaktır. Babür Şah, idareci olarak, beraber çalıştığı kimselere karşı son derece merhametli, disiplinli, anlayışlı, cesur ve açık sözlü olmuştur. O, idare ile alakalı bütün işleri muayyen bir sıra ve usûl takip ederek yürütmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de oldukça tahammüllü ve disiplinli olmuştur. Babür Şah, cezalandırmasını bildiği kadar mükâfatlandırmasını da bilen bir idarî aklın sahibi olmuştur. Bu itibarla burada da bu idarecinin idarî aklı mevzu bahis edilecektir.

Siyasî akıl faslında siyasî faaliyetlerinin Fergana, Kâbil ve Hindistan dönemleri olarak üçe tefrik edildiğini izah ettiğimiz Babür Şah'ın idarî yapı ve işleyişe dair tatbikatları da bu dönemlerin genel karakteristiği içerisinde mühim değişikliklere sahne olmuştur. Çünkü mezkûr coğrafyalar onun idarî aklının şekillendiği yerler olmuştur. Fergana dönemi faaliyetleri ve tatbikatları onun idareci olarak Timur ve Timurlu teamülünün icracısı olduğunu göstermektedir. Çünkü, özelde Fergana genel de Mâverâünnehir coğrafyası Timurlu Mirzalara muayyen politikaları tevarüs ettirmekteydi. Söz konusu bu politikalar Semerkand üzerinde kurulacak tahakküm, bölge üzerindeki genel hâkimiyeti tesis etme kabilinden hususlardı. İşte Babür Şah'ın Fergana dönemi siyasî faaliyetlerinin ana eksenlerini de bu politikalar teşkil etmekteydi. Dolayısıyla mezkûr dönemde onun idarî aklını şekillendiren hususlar da bunlar olmuştur. Bu itibarla ilk aşamada Babür Şah'ın idarî aklını muayyen bir bölge eksenli ve Timurlu sonrası ortaya çıkan küçük bir hanedanın riyasetini üstlenen çocuk yaştaki bir hükümdarın aklı olarak düşünmek gerekir. Malum olduğu üzere ortaçağlar boyunca riyaset çok erken yaşlarda ulaşmaktaydı.

Kâbil dönemi siyasî faaliyetleri Babür Şah'ın tam manasıyla tecrübe kazanmaya başladığı, siyasî ve askerî aklını şekillendirdiği gibi idarî aklına da meyil veren bir dönem olmuştur. Bu dönem, onun muhataplarının değiştiği, bunu mukabil idarî aklının da değiştiği bir dönemi teşkil etmiştir. Şöyle ki artık Özbeklerin Sultanı Muhammed Şiban Han, Kızılbaşların Şahı Şah İsmail ve Moğol Hanları'nın yanı sıra Kâbil'in yerel hâkimleri ve Kuzey Hindistan hâkimi olan Lodiler de muhataplar arasında yerlerini almışlardır.

³⁸ Babür, *a.g.e.*, s. 207.

Babür Şah, idarî anlamda bütün bu muhataplardan etkilenecek ona göre bir politika takip etmeye çalışmıştır. Bu muhataplar arasında ona siyasî ve idarî anlamda en çok tesiri dokunan kimse Muhammed Şiban'ye karşı müttefiki olan Kızılbaşlar ve onların lideri olan Şah İsmail olmuştur. Öyle ki Babür Şah'a idarî anlamdaki bürokratik yetkinliği kazandıran, örgütlenmeyi ve organizasyonu tahakkuk ettiren Kızılbaş bürokratlar ve idareciler olmuşlardır.³⁹ Bu itibarla Babür Şah'ın idarî aklını dönemin, bölgenin ve muhatapların bir tezahürü olarak görmek gerekir.

Hindistan dönemi siyasî faaliyetleri ise onun siyasî, idarî, içtimaî, askeri, kültürel, dinî, vs. sahalarda mütekâmil bir vaziyete eriştiği dönemi teşkil eder. Bu mütekâmil hal, aklî olarak da kendisini gösterecektir. Çünkü 1526 yılı ve sonrası Babür Şah ve sonrası için tam manasıyla bazı dönemlerde karşı karşıya kalınan kesintiler hariç üç yüz otuz yılı aşkın bir sürenin başlangıcını temsil eder. Bu dönemde idarî yapıya ya da işleyişe dair Babür Şah'ın faaliyetlerine bakıldığında, özellikle yeni zapt ettiği Hint alt kıtasında yerel yönetimlerin mevcut idarelerini muayyen bir süre devam ettirdikten sonra değiştirmeye başlamıştır. Ama Babürlüler Devleti'nde mezkûr coğrafyada idarî anlamdaki dönüşüm daha ziyade Ekber Şah zamanında yaşanacaktır. Çünkü Babür Şah ve Hümâyûn döneminde eski sistem, küçük çaplı tatbikat değişiklikleri haricinde olduğu şekliyle devam ettirilmiştir.⁴⁰

Babür Şah, bir asabiyyeye riyaset eden idareci olarak karar alırken ve verirken istişareye ehemmiyet atfetmiştir. İstişare ederken olabildiğince dinlemeye itina göstermiştir. Karar alınırken acele edilmemesi üzerinde dikkatle durmaya çalışmıştır. Bu minval üzere Babürnâme'ye yansıyan şu kayıt, Babür Şah'ın mülahaza, teenni, itidal ve tahammül nokta-i nazarındaki idarî aklının bir tezahürüdür. Babürnâme'deki bu kayıt, Babür Şah'ın kardeşi Cihangir Mirza ve ona destek olan Uzun Hasan adlı bir beyin muhalefetine dairi nakleden vakıa vesilesiyle müşahhaslaşmaktadır. Bu vakiada Uzun Hasan'ın Cihangir Mirza'yı Babür Şah'a karşı destekleyerek asabiyye bünyesinde nifak çıkarmaya gayret sart ettiği ortaya konulmaktadır. Bunu başaramayınca da kendisinden geriye kalan nökerler üzerinde tatbik edilecek uygulamanın niteliğine ve istişare toplantısında alınan nihaî kararın yanlışlığına dair, Babür Şah değerlendirmelerde bulunmaktadır. O, bu değerlendirmesinden önce alınan kararı ve sebebi şu şekilde nakleder.⁴¹ “Bu

³⁹ Bu bürokratlar ve idaredeki sayıları için bkz. Muhammad Zia-ud-Din, “Persians Serving Babur and Humayun”, *Journal of Asian Civilizations*, V. XXXII, N. 1, 2009.

⁴⁰ İbn Hasan, *The Central Structure of the Mughal Empire*, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1970, s. 50; Richard C. Foltz, *Mughal India and Central Asia*, Oxford University Press, New York, 1998, s. 18; U. N. Day, *a.g.e.*, s. 16.

⁴¹ Babür, *a.g.e.*, s. 206.

kadar fesat ve bozgunluk yapan ve bize taalluku olan bu kadar mü'min ve Müslümanı tutup soyan bunlardı. Kendi beylerine ne vefa ettiler ki, bize sadakat gösterebilirler. Bunları tevkif ettirerek, mallarını zapt ettirirsek, ne olur. Bunların bizim gözümüzün önünde, bizim atımıza binip, bizim giyeceğimizi giyip ve bizim ekmeğimizi yiyip durmalarına kim tahammül edebilir. Eğer kendilerine merhamet edip, onları tevkif etmeden ve mallarını zapt ettirmeden, yalnız kazaklıklarda ve mihnetlerde bizimle beraber bulunanların mallarını geri almalarına müsaade edilirse, bu kadarla kurtulabildiklerine şükretmeleri lazımdır. Filvaki bu makul görüldü ve bunların kendilerine ait eşyalarını almaları emredildi. Gerçi bu karar makul ve doğru idiyse de, biraz acele verilmişti. Cihangir Mirza gibi bir düşman yakınımızda bulunduğu bir sırada, bunları bu şekilde ürkütmenin hiçbir manası yoktu. Memleketler alma ve idarede gerçi bazı işler zahirde makul ve doğru görünür; fakat karar üzerine yüz bin mülahaza lazımdır. İyice düşünmeden verdiğimiz bu karardan ne kadar karışıklık ve fitneler çıktı. Nihayet Endican'dan ikinci defa çıkmamıza, bu, düşünmeden verdiğimiz karar sebep oldu.”⁴² İşte tarihî metne yansıyan bu vakıa, kaydedilenine bakan yönüyle makul ve doğru idiyse de kaydedenine ve bizzat şahit olanına bakan yönüyle oldukça yanlıştı. Kaldı ki Babür Şah da bu durumu teferruatıyla izah ederek zihin dünyasında bıraktığı akis üzerinde durmaktadır.

Babür Şah, maiyetinden herhangi bir beyin gösterdiği merhametin niteliğini tahlil edecek kadar bilgi endeksli idarî akla sahip bir hükümdar olmuştur. İbretlik olsun diye tatbik edeceği cezalandırmayı yersiz bir şekilde merhamet göstererek ortadan kaldıran Kasım Bey'in tutumuna karşı Babür Şah, “*çorak toprak sümbül yetiştirmez; işini ve tohumunu bu toprakta ziyan etme. Fena insanlara iyilik etmek, iyilik edenlere karşı fenalık etmek gibidir*”⁴³ diyecektir. Bu itibarla akıl dünyasındaki farkındalığı da ortaya koymaktadır. Bu ifadeler onun sindirdiği bilginin ve tecrübenin de bir tezahürüdür.

Babürnâme'den anlaşıldığı kadarıyla Babür Şah, idarî örgütlenmede daha ziyade beraber çalıştığı bürokratların haiz olması gereken nitelikler üzerinde ziyadesiyle durmaktadır. Bu özellikler onun zihin dünyasında, az konuşan, tevazu sahibi, gösterişi sevmeyen, çevik, tedbir sahibi, kavrayışı iyi olan, ileri görüşlü, düşünceli, güler yüzlü, kabiliyetli, az konuşan bürokrat tipi olarak karşılığını bulmuştur.⁴⁴ Bu itibarla onun niteliler üzerinden kurduğu bu idareci tipi dönemsel idarî örgütlenmeyi anlamak adına akla dair

⁴² Babür, *a.g.e.*, s. 207.

⁴³ Babür, *a.g.e.*, s. 379.

⁴⁴ Babür, *a.g.e.*, s. 146-49.

mühim çıktılardır. Babür Şah, kendisinin idarî anlayışını da arz ettiğimiz bu nitelikler üzerinden kurmaktadır ki bu nitelikler üst yapıyı oluşturan bir idarî aklın alt yapısına dairi de kavramlar üzerinden müşahhaslaştırmaktadır. Aslında bunların hepsi dönemin liyakat konjonktürünü de vermektedir.

Babür Şah'ın idareci olarak, tesis eylediği, adlî, malî, idarî, ictimaî, dinî vs. müesseseler, onun fetih politikasının da ana eksenlerini yansıtmaktadır. Bu durum özellikle Hint alt kıtasında mukimleşmesinin alt yapısını anlamayı sağlamaktadır. Vergi tarhı için tahsildarların görevlendirilmesi, hızlı bir şekilde şerhleşmenin önünü açmak için imarlaşma faaliyetlerine başlanması bu kabilden sayılabilir. Babür Şah, Babürnâme'ye yansıyan yönüyle adil, disiplinli, hesabını bilen, zulüm ve sefahata meyli olmayan, merhametli, sözüne sadık ve güvenilir idarecileri ve beyleri ziyadesiyle methetmiştir.

Babür Şah, kültür ve medeniyet aidiyeti itibariyle de tasavvurunda idarî aklın tekâmülünü yaşamış bir hükümdardır. Yukarıdan itibaren arz ede geldiğimiz üzere tevarüs eden akıl, ondan her bir şeyi uzun uzadıya tefekkür etmesini istiyordu. Çünkü idarî akıl denilen şey tecrübî birikimle terennüm eyleyen bir kazanımdır. Babür Şah ve haleflerinin Hindistan üzerinde tesis eyledikleri yapı, tamamen idarî anlamdaki o kurumsal ağın mütekâmil bir vaziyette oluşu ile alakalıdır. Bunun yanında zaman içerisinde bu kurumsal ağın yenilebilir olması da son derece mühimdir.

Babür Şah'a ve haleflerine XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Hint alt kıtasında hayat hakkı tanıyan hususlar içerisinde işte bu alt başlık içerisinde arz etmeye çalıştığımız idarî anlamdaki örgütlenmenin sağlanmış olmasını sayabiliriz. Bu idari örgütlenmeyi veya organizasyonu onların otoriteleri ve güçleriyle orantılı olarak görmek gerekir. Babür Şah'ın 1494'te Fergana'da, 1504'te Kâbil'de ve 1526'da Hindistan'da mukimleşmesini sağlayan husus örgütlenmeye verdiği önemdir. Onu 1504'te Kâbil'e taşıyan gelişmeler, tahta cülusunu müteakiben hemen tayin ettiği yardımcılarının, valilerinin ve naiplerinin vs. varlığıydı. Bunların yanında elden bırakmadığı tedbir, cesaret ve özgüvendi. Bunlardan da önemlisi Babür Şah'ı idarî anlamda mezkûr coğrafyalarda ayakta tutan husus aidiyeti ve çok önem atfettiği örfü. Çünkü o, Hindistan'ı hatırlanamaz zamanlardan beri atalarımızın mülküydü şekliyle görür ve telakki eder. Babadan ve atadan iyi bir şeyler kaldıysa onları devam ettirmekte fayda ittihaz eden bir idarecinin aklını müdrük biridir Babür Şah. Babürlüler Devleti mevzubahis edildiğinde ve yeni bir kurguyla söyleyecek olursak; Babür Şah'ı üç yüz elli yıl akan bir suyun kaynağı olarak görmek gerekir.

c) Askerî Akıl

Babür Şah'ın askerî aklı alt başlığı içerisinde de onun ordusunun başında bir kumandan olarak nasıl hareket ettiğini, hangi vasıflar

mukabilinde onun askerî özelliklerinin müşahhaslaştığı inceleneyecektir. Timur sonrasında ortaya çıkan hanedanlardaki o klasik askerî yapının ve askerî ağı bir benzerini de Babür ve Babürlü ordusunda görmekteyiz. Babür Şah, askerî anlamdaki o klasik temellendirmeyi daha da geliştirerek, profesyonel hale getirmiş ve standart bir tatbikat içerisine sokmuştur. Standart diyoruz. Çünkü XVI. Asır, ateşli silahların Babürlü ordusuna intibak ettirildiği bir devredir.

Bu cümleden olarak Hint alt kıtasında 1526'da Delhi Sultanı Sultan İbrahim Lodi ile Panîpat'ta çarpışan Babürlü ordusuna muzafferiyeti getiren gelişme, işte bu ateşli silahların orduya intibak ettirilmesi idi. Yine Kâfir Rânâ Sangâ'ya karşı 1527'de Kanva'da muharebeyi kazandıran husus da bu idi. Dolayısıyla Babür Şah'ın askerî aklını anlama noktasında onun, ordusuna intibak ettirdiği bu ateşli silahların kullanımı son derece önemli olmuştur. Bunun yanında onun Türk-İslâm devletlerinde görüldüğü üzere klasik beşli düzendeki muharebe dizilimini mezkûr coğrafyada tatbik etmesi başarıya amil olmuştur.

Yine Babür Şah'ın seferleri tahkik edildiğinde, planlama, yürütme ve neticelendirme açısından muayyen aşamaların takip edildiği görülmektedir. Öncelikle ordunun nasıl sevk ve idare edileceği karara bağlanmakta, daha sonra nasıl müsademe ve muharebe yapılacağı, vaziyete göre nasıl bir taktik takip edileceği, zaruret halinde ve tehlike vaki olduğu vakit nelerin öne çıkarılacağına dair tatbikatların varlığı göze çarpmaktadır.

Bu cümleden olarak Babür Şah'ın askerî aklına dair zikrettiğimiz bu özelliklerin bazılarını Babürnâme'ye bakan yönüyle müşahhaslaştıracak olursak; ilk olarak muharebe öncesi ne gibi hazırlıkların yapıldığına veya yaptırıldığına dair hususlara bakmak gerekir. Babür Şah, 1499 yılında Uş üzerine yapacakları sefer öncesinde hangi hazırlıkları yaptıklarını şu şekilde nakleder: "*Vilâyetlerin atlı ve yaya askerlerine acele ile haberciler (tavaçı) ve muhassiller gönderildi. Kanber Ali'ye ve kendi vilayetlerine gitmiş olan askerlere de ihtimamla haberciler koşturulup, kalkan, kazma, balta ve askerinin teslihatına lazım olan diğer şeyler için, tedbirli muhassiller tayin edildi. Vilayetten asker olabilecek atlı ve yaya adamları ve her tarafa vazife ile gitmiş olan adam ve sipahileri toplayarak, Tanrı'ya tevekkülle, Muharrem ayının on sekizinde Hafız Bey'in çarbağına hareket ettim. Bir iki gün çarbağ'da kalıp, noksan kalan esvâb ve alâti hazırladıktan ve tamamladıktan sonra, atlı ve yaya askerinin sağ kol, sol kol, merkez ve öncü kısımlarını tanzim edip, saf halinde, Uş tarafına, muhaliflerin üzerine yürüdük.*"⁴⁵ Bu kayıtlar okuyucusunun tarih hafızasındaki askerî şuuru o

⁴⁵ Babür, a.g.e., s. 209.

kadar canlı olarak gözler önüne sermektedir, ki bu şuur, kendisini var eden hususları da ortaya koymaktadır.

Babür Şah'ın askerî akılı içerisinde değerlendirmemiz gereken vasıflarından birisi de stratejist olarak uygun zamanı kollayan bir komutan olmasıdır. Şöyle ki 1501 yılında Şiban Han'ın Semerkand'ı zapt etmesini müteakiben o da uygun zamanı ve onun açığını bekleyerek son darbeyi vurup Semerkand üzerinde tahakküm tesis etmeye çalışmıştır. *“Bütün beylerle istişare ederek, şuna karar verdik: Şiban Han Semerkand'ı alalı çok olmamıştır; ahali henüz ona ve o da ahaliye gönülden bağlanmamıştır. Bir iş yapmak istersek, tam bu sırada yapabiliriz. Eğer Semerkand kurganını, merdivenler koyup, baskın yaparak alırsak, ahali bizimle olacaktır. Başka ne yapabilirler. Eğer bize yardım etmeseler bile, Özbek için vuruşmak ihtimalleri de yoktur. Semerkand'ı ele geçirdikten sonra, Tanrı ne dilerse o olacaktır.”*⁴⁶ Bir planın tahakkük ettirilmesi adına yapılan değerlendirme, bir kumandanın zihin dünyasına olan tesiri göstermek bakımından mühimdir. Çünkü bu kayıt, askerî bir kaide olarak devam ede gelen içinde bulunulan hali okuma kabiliyetinin Babür Şah'ın şahsında canlı bir örneğidir. Muharebe denilen kumandan, asker, teslihat, alât, esvâb gibi parçaları ile bütüncül bir yapıyı çağrıştıran şeyi anlamlandırabilmek adına da bu kayıt özeldir.

Askerî akıl faslında değinmemiz gereken vasıflardan birisi de Babür Şah'ın savunmadan ziyade saldırıya ehemmiyet verdiğiidir. Bu askerî nüansı, bir kumandanın akılı muvacehesinde değerlendirerek askere ve halka bakan yönleriyle ele alıp öyle görmüş ve değerlendirmiştir. Semerkand hâkimi Sultan Hüseyin Mirza'nın, Özbeklere karşı saldırıdan ziyade müdafaayı düşünmesini ve bunu bir gereklilik olarak görmesini tenkit ederek, halka bakan yönünde uyandıracığı bedbahtlığa dikkati çekmektedir.⁴⁷

O askerî akıl ki, taşıyıcısına akın için müsait zamanı tayin ettiren, ovalardaki ekinin hasat edilmesini askerinin zahire sıkıntısı çekebileceği kanaatinin oluşmasına sevk eden, ordu için uygun geçit arayan, haber alabilmek için muhassiller tayin ettiren zihnî alt yapıdır.

Babür Şah'a Hint alt kıtasının kapılarını açan sadece, takip ede geldiği siyasî varislik, din ve menşei noktasındaki aidiyetlik değildi. Hindistan'ı ona ve maiyetine açan bir diğer husus da askerî anlamdaki o kuvvet ve kabiliyetti. 1526'da ona Delhi Sultanı Sultan İbrahim Lodi'yi yendiren şey, onun taşıyıcısı olduğu siyasî ve askerî akıldı. Kemiyet ve keyfiyet olarak

⁴⁶ Babür, *a.g.e.*, s. 228.

⁴⁷ Babür, *a.g.e.*, s. 277-78.

kendi ordusundan kat be kat üstün olan Lodi ordusunu mağlup ettiren husus strateji, taktik ve klasik beşli düzende savaşmış olmasıdır.

Babür Şah'ın, Hindistan'ı fethini kısa vadede planlanıp tahakkuk ettirilen bir fetih olarak telakki etmemek gerekir. Bu fetih, uzun bir zamana muttali olan kısa, orta ve uzun vadede tedricî olarak gerçekleşen bir askerî aklın mahsulüdür. Babür Şah, taşıdığı askerî aklı şu beyanıyla ortaya koyar: *“Himmat üzengisine basıp tevekkül dizginini ele alarak, Sultan İbrahim'in üzerine hareket ettik”*⁴⁸

Bu itibarla, Babür Şah, savaşın icap ettirdiği hesap ve usulü bilen, tuğundan, nakkaresine, ak çadırına kadar, yürüyüş usul ve erkânını bilen, düşmanını tanımaya çalışan, Onu takibata uğratmak için elinden geleni yapan bir kumandan aklına vakıf birisidir. Bıyıktay'ın tabiriyle Babür Şah'ın askerî aklının en mühim nişanelerinden birisini 1527'de Kâfir Rânâ Sanga ile yaptığı Kanva Muharebesi'nde görmek mümkündür. Çünkü bu muharebe *“onun sevkü'l-ceyiş ve ordu ruhiyatı üzerinde ne derin bir vukuf sahibi olduğunu apaçık göstermektedir.”*⁴⁹

Babür Şah'ın askerî akıl faslına dair mevzuumuzu Has Hâcib'in saadet, akıllı kimse ile bağdaşır sözüne müsavi Babür Şah'ın şu sözüyle sonlandıralım. *“Yüce Allah bize öyle bir saadet nasip etmiş ve öyle bir devlet vermiştir ki, ölen şehit ve öldüren gazidir.”*⁵⁰ İşte onun askerî aklının menbaini işaret eden ve beslendiği noktayı gösteren numune.

Değerlendirme

Buraya kadar Babür Şah'ın siyasî, askerî ve idarî aklına dair fasılları ele aldık ve değerlendirdik. Bunların dışında Babür Şah'ın mimarîye, sanata, kültüre, yazıya, şiire ve daha pek çok şeye istidadı vardı. Hindistan'ı mamur eylemek adına yaptığı hamamlar, bahçeler, su değirmenleri, sanat erbabına olan yakın ilgisi ve muhabbeti, kültürel öğelere dair gösterdiği hassasiyet, mucidi olduğu Babürî hattı ve divanı, Türk-İslâm dünyasının zihin dünyasının yansımalarıydı. Bunlar aynı zamanda onun sosyal devlet aklının tezahürleriydi. Ortaya çıktığı muhit, aldığı eğitim, erken yaşta kendisine ulaşan saadet ve onun hamlettiği mesuliyet zikrettiğimiz özelliklerin menbaini oluşturmaktaydı.

Bugün hala Hindistan'da varlıklarına şahit olduğumuz Babür ve Babürlü dönemi eserleri, bin yıllık bir Türk-İslâm hâkimiyetinin muayyen

⁴⁸ Babür, *a.g.e.*, s. 474.

⁴⁹ Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, T.T.K., Ankara, 1991, s. 46.

⁵⁰ Babür, *a.g.e.*, s. 535.

bir zaman aralığındaki müşahitliğini yapmaktadırlar. Bu eserler, onları inşa eden kültür ve medeniyetin tarihî aklının tezahürleri olmak bakımından da ayrıca önemlidirler. Bu tezahürler, bu kadar süre nasıl bu coğrafya üzerinde tahakküm kurulduğunun da birer nişanesidir.⁵¹

Buraya kadar verdiğimiz bilgileri toparlayacak olursak; müdahil olunan medeniyetin ve kültürün toplumsal hafızasını yansıtan bu iki eser, bahis mevzuu ettiğimiz müessesenin işleyişi, organizasyonu, kemiyeti ve keyfiyeti nokta-i nazarından teorideki ve pratikteki tatbikatını tebarüz ettirerek mezkûr müesseseyi anlamamıza ve anlamlandırmamıza temel teşkil etmişlerdir. Kutadgu Bilig, ait olduğu asra bakan yönüyle müesseseler bazında müstakbele dair hususları zihni alt yapılarıyla beraber ortaya koyarak bir müracaat kaynağı ve kılavuzu olmuştur. Onun bu özelliği, bu çalışmada Babür Şah'ın hükümdarlığını daha kesif bir şekilde anlamayı ve anlamlandırmayı mümkün kılmış, Babür Şah tarafından icra edilen tatbikatları yeniden düşündürmeye ve okumaya sevk etmiştir.

Söz konusu bu sevk ediş, Babür Şah'ın karşı karşıya kaldığı olayları, kendi aktüalitesi içerisinde şekillenen durumlarla ve tarihsel arka planlarıyla okumaya ve düşündürmeye kanalize etmiştir. Yine onun muhatabı olduğu vakıalar, akli kılavuz edinen bir liderin süreç içerisinde nasıl bir mevkiye tahvil ettiğinin nişanesidir. Çünkü Babür Şah, kültür ve medeniyet aidiyeti itibariyle anlamsal kurgusu ve yapısı muazzam olan bir kaynaktan beslenmiştir. Söz konusu bu kaynaklar ki, onu Hindistan'ın fethine müncerr kılmıştır. O, Hindistan'da kendisine dayanak olarak Türkleri ve Müslümanları bulmuştur. İşte bu dayanaklar onun fatih aklının öncesinin ve sonrasının da kaynakları olmuştur.

Babür Şah, kendisine tevarüs eden o fetih akli neticesinde Hindistan üzerinde XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek mevcudiyetini muhafaza edecek bir siyasî asabiyyenin banisi olmuştur. Çünkü O, Hindistan'da asırlardan beri tesis edilmeye ve beslenilmeye çalışılan bir şuuru terakki ettirmiştir. Bu itibarla Babür Şah'ı ve varislerini Hindistan'da var edecek olan hususlar, yukarıdan itibaren aktara geldiğimiz üzere, öncesi itibariyle fetih, gaza ve ganimet iken, sonrası itibariyle meskûn olma, müesseseleşme ve imarlaşma

⁵¹ Muhib Alam, "Turkish Influence On Indian Culture, Art And Architecture", *Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, T.T.K., Ankara, 2008, s. 45-56. Ayrıca bkz. İnci Macun, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 884; Laura Parodi, "Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı", çev. Kezban Acar, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 891; Y. Hikmet Bayur, Babürlüler'deki mimari yapıya dairi izah ederken ana çizgileri bakımından Türkistan ve Horasan mimarlığının devamı ve Hindistan'daki şart ve imkânlarla göre bazı değişikliklerin olduğunu kaydeder., Bayur, *a.g.e.*, s. XXX.

olmuştur. Çünkü Babür Şah, Hindistan'ın refah şehirlerine ve verimli topraklarına yerleşerek buralarda kalmaya karar vermişti.⁵² Daha da mühimi Babür Şah'ın tarihle kurduğu münasebettir ki, o, ecdadımızın hatırlanamaz zamanlardan beri tahakküm eylediği yer olarak zikrettiği Hindistan'ı vatan-ı aslıden zikretmiştir.

Bu cümleden olarak Hindistan, Babür Şah'ın tarihsel aklının her zaman canlı tuttuğu husus olmuştur. Sadece Babür Şah da değil varislerinde de görüldüğü üzere akılda her zaman canlı tutulan hususların olduğu görülmektedir. Bunları Semerkand, Timur, Gazne, Gazneli Sultan Mahmud ve Sultan Şehabeddin Gurî, din, medeniyet, kültür, Türk aidiyeti kabilinden zikredebiliriz. Bunlar, onların beslendikleri, güç aldıkları, ait oldukları yerler ve hususlardı. Dolayısıyla bunların hepsini akıl bahsinden düşünmek, görmek ve telakki etmek gerekir.

Babürnâme'den de anlaşılacağı üzere Babür Şah, bir aklın, bir idealin ve bir iddianın savunucusu olmuştur. Onun şahsında Türk aklının Hindistan'ı zapt etme ideali ve iddiası karşılık bulmuştur. Onun sayesinde ve onunla birlikte bu ideal ve iddia, nihaî tekâmülüne yönelerek, varislerine vasil olmuştur. Babür Şah da, bu iddialara başlangıçta varis birisi olmuştur. Bu varisliğini, aklını kılavuz edinerek, bilgi ve tecrübesiyle yoğurarak müstakbele tevdi' etmiştir.

Babür Şah, vakıalar karşısında yüz kere mülhaza etmenin faydasına inanan bir hükümdarın, tedbirli olmanın getirisi üzerinde duran, ihtiyat tedbirlerine çok önem veren bir komutanın aklını müdrik olan, estetik ruhuna sahip bir sanatkârın, hatta kıymet ittihaz eden bir hattatın, suyun akımını ve bir değirmen işletebilecek kuvvetini hesaplayan bir mühendisin, mamurlaşmaya ehemmiyet kesb eden bir mimarın zevkine sahip olan bir aklın sahibi ve taşıyıcısı olan kimsedir buraya kadar Kutadgu Bilig nezaretinde faaliyetleri akıl kılavuzluğunda mütalaa edilmeye gayret edilen kişi Babür Şah.

Başta dönecek ve onunla sonlandırarak olursak; bu deneme, bilgi, inanç, kanaat ve akıl gibi değerler üzerinden okuyucusuyla konuşan ve ideali ona sunmaya çalışan Kutadgu Bilig ile uzun ömürlü bir devlete muayyen bir zaman aralığı riyaset eden bir asabiyyenin banisinin faaliyetlerinin aklî anasır muvacehesinde okunması ve değerlendirilmesi amacına matuf bir deneme olmuştur. Ez cümle bu banii başarıya götüren hususlar Yusuf Has Hâcib'in de ifade ettiği üzere maiyetini iyi seçebilmede gösterdiği akıllılık ve işinde muvaffak olmasını sağlayan bilgi olmuştur.⁵³ Bununla beraber Has

⁵² John F. Richards, *The Mughal Empire*, The New Cambridge History of India, Cambridge University Press, New York, 1993, V. I. 5. s. 8.

⁵³ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 34.

Hâcib'in telakkisiyle saadetin kendisine yakışacağı kimseyi Babür Şah'ın şahsında bulması ve yine saadetin akıllı kimse ile olan ünsiyetinin de Hint alt kıtasında Babür Şah nezdinde karar bulmasıdır.

Yusuf Has Hâcib'in sükûnet ve zarafet, aklın vasıfları değil miydi?⁵⁴ Sualinden hareketle Babür Şah'ın hem siyasî ve idarî hem de askerî faaliyetleri ekseninde bakıldığında bu vasıfları görmek mümkündür. Onu, vakıaları, sakin bir şekilde tahlil etmeye ve sonuçlandırmaya sevk eden şey, onun bu özellikleri idi. Babür Şah aynı zamanda büyük tevazu sahibi bir şahsiyetti. Babür Şah'ın tevazusuyla alakalı Valérie Berinstain; "*Babür Mirza doğu dünyasının en önemli hanedanlıklarından birinin kurulduğu yer olan Hindistan'ın büyük fatihlerindendi. Bununla beraber onun tevazusu ve sadeliği doğayı ve bozkırı görkemli kaleye tercih etmesine yol açtı*"⁵⁵ der.

Siyasî, idarî ve askerî aklını burada mevzubahis ettiğimiz Babür Şah, padişahlığı, tembellik ve ihmalkârlıkla uzlaştıramayan, yalnızlıktan şikâyet eden oğlu Hümâyûn'a yalnızlık padişahlık için ayıptır diyen, cihangirliği durmakla uzlaştıramayan, dünyayı acele etmesini bilen olarak gören, işini hesabıyla, ölçüsüyle yapan, *genel kuralları takip eden ve tıpta olduğu gibi pratik bilgelik ve tecrübe ile devlet yöneten*⁵⁶, yarına bir şeyler bırakabilme kaygısı taşıyan ki bu hassasiyetinden ötürü kitaplarını ve kâğıtlarını mum ışığında kurutma ihtiyacı hisseden, *Hindistan'a tarihinin en büyük emperyal bütünleşmesini yaşatan*⁵⁷ Ortaçağlı bir aklın taşıyıcısının faaliyetlerini Has Hâcib'in referansı ve Kutadgu Bilig'in kılavuzluğu ile okumaya ve anlamlandırmaya çalıştık. Babür Şah, siyasî, askerî ve sosyal devlet unsurlarının icap ettirdiği aklın işaretlerini taşıyan bir lider olmuştur, ki bu işaretler Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'deki devleti ile örtüşen noktaları göstermektedir. Bu deneme vasıtasıyla arz etmeye çalıştığımız bir hükümdarın akıl çıktıkları bunlardan müteşekkildir. Düşünen, tasarlayan, tahayyül eden bir siyasî liderin aklı ve mahsulleri bunlardır.

İşte yeni bir kurguyla ele alıp değerlendirdiğimiz bu iki eser, bir medeniyetin ve kültürün kendisini ortaya koyması ve tanıtması bakımından son derece mühim bilgiler ortaya koymuşlardır. Bir tutarlılık içerisinde, kültür ve medeniyet olarak nerede bulunduğu farkında olarak yazılan bu eserler, bu deneme vasıtasıyla akıl ortak paydasında birleşerek değerlendirilmişlerdir.

⁵⁴ Yusuf Has Hâcib, *a.g.e.*, s. 53.

⁵⁵ Valérie Berinstain, *India and the Mughal Dynasty*, Discoveries, (Harry N. Abrams, Inc., Publishers), Newyork, 1998, s. 21.

⁵⁶ Erwin I. J. Rosenthal, *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Aksu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 173.

⁵⁷ Findley, *a.g.e.*, s. 151.

KAYNAKÇA

- ALAM, Mujib, "Turkish Influence On Indian Culture, Art And Architecture", Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, T.T.K., Ankara, 2008.
- ARSAL, Sadri Maksudi, "Kutadgu Bilig", İ.Ü., Hukuk Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1947.
- BABÜR, Babürnâme, çev. Reşit Rahmeti Arat, yay. haz. Çetin Şan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, T.T.K., Ankara, 1987, C. II.
- BERINSTAIN, Valérie, India And The Mughal Dynasty, Discoveries (Harry N. Abrams, Inc., Publishers), Newyork, 1998.
- BIYIKTAY, Halis, Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu, T.T.K., Ankara, 1991.
- DAY, U.N., The Mughal Government A.D. 1556-1707, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1970.
- ERSKINE, William-ESQ., History of India under The Two First Sovereigns of The House of Taimur, Baber, Humayun, Idarah-ı Adabiyat-ı Delli, Delhi, 2009.
- FAROOQI, Naimur Rahman, Mughal-Ottoman Relations (A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Otoman Empire, 1556-1748), Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi, 2009.
- FİNDLEY, Carter V., Dünya Tarihinde Türkler, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- FOLTZ, Richard C., Mughal India and Central Asia, Oxford University Press, New York, 1998.
- GHORBAL, Shafik, "Ideas and Movements in Islamic History", Islam The Straight Path, edit. Kenneth W. Morgan, The Ronald Press Company, New York, 1958.
- GRENARD, Fernand, Babür, çev. Orhan Yüksel, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1971.
- GÜLBEDEN, Hümayünname, çev. AbdürabYelgar, T.T.K., Ankara, 1987.
- İBN HASAN, The Central Structure of the Mughal Empire, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1970.
- KHAN, A. R., "Matrix of Autobiography: Some Observations on Babur's Memoirs", Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri (Symposium on Turco-Indian Relations), T.T.K., Ankara, 2006.
- KONUĞU, Enver, "Babürlüler Hindistan'daki Temürlüler", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII.
- KÖPRÜLÜ, Fuad "Babür", İ. A., M.E.B., İstanbul, 1961, C. II.

- LAL, Kishori Saran, *Twilight of the Sultanate*, Asia Publishing House, London, 1963.
- LAMB, Harold, "Babür'ün Bir Hususiyeti", *Türkistan Sesi*, Yıl 3, Sayı 5, Ankara, 1956.
- MACUN, İnci, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, C.VIII.
- MİRZA HAYDAR DUĞLAT, *Tarih-i Reşidi*, çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006.
- M.R.A.S., Henry George Kene, *The Turks in India*, Idarah-ı Adabiyat Delli, Delhi, 2009.
- PARODİ, Laura, "Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı", çev. Kezban Acar, *Türkler*, C VIII.
- PRASAD, Ishwari-M.A.,D.Litt., *The Mughal Empire*, Chugh Publications, Allahabad, 1974.
- RİCHARDS, John F., *The Mughal Empire*, *The New Cambridge History of India*, Cambridge University Press, New York, 1993, V. I. 5.
- ROSENTHAL, Erwin I. J., *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Aksu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- ROUX, Jean Paul, *Büyük Moğolların Tarihi Babür*, çev. Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- STREUSAND, Douglas E., *The Formation of the Mughal Empire*, Oxford University Press, Delhi, 1989.
- ŞEN, Mesut, "Babür'ün Mektupları", *Mehmet Akalın Armağanı*, M.Ü.F.E.F. Türklük Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1997, S. 8.
- TACÜ'S-SELMÂNÎ, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, T.T.K., Ankara, 1988.
- TOSH, John, *Tarihin Peşinde*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- ZİA-UD-DİN, Muhammad, "Persians Serving Babur and Humayun", *Journal of Asian Civilizations*, V. XXXII, N. 1, 2009.